

Viktimizacija žena u novom valu feminizma

Maršić, Anamarija

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:635867>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ MEDIJSKA KULTURA

ANAMARIJA MARŠIĆ

**VIKTIMIZACIJA ŽENA U NOVOM VALU
FEMINIZMA**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: doc. dr. sc. Ivica Šola

Osijek, 2019.

SAŽETAK

Feminizam današnjice bori se protiv inferiornijeg položaja žena u društvu. Kao izvori opresije nad ženama često se navode patrijarhat, toksična muškost i rodni stereotipi. Rad se bavi idejom da samo-viktimizacija dovodi položaja žena u kakvom se danas nalaze. Ponajprije se osvrće na razvoj feminizma kakav je danas, koji su izvori opresije te potvrđuje ili negira ispravnost takvog mišljenja. Pojmovi viktimizacije, ideje kompleksne žrtve i viktimološkog sindroma mogu se pronaći u primjerima feminističkog djelovanja danas. U konačnici, prikazani su odnosi žena prema drugim ženama, njihova sposobnost neprijateljskog odnosa i urušavanja međusobne reputacije. U zaključku, donosi se sud o uzrocima današnje opresije te igraju li žene i viktimizacija ulogu u opresiji žena.

Ključne riječi: patrijarhat, viktimizacija, radikalni feminizam, toksična muškost

ABSTRACT

Feminism of today is fighting the inferior position of women in society. Patriarchy, toxic masculinity and gender stereotypes are often viewed as sources of oppression of women. This paper deals with the idea that self-victimization is the reason of today's position of women. Development of feminism as it is today, sources of oppression and confirming or negating the validity of such opinions are being reviewed. The concepts of victimization, the ideas of complex victimhood and victimology syndrome can be found in examples of feminist activity today. Ultimately, the relationship between women with other women, their ability to hostile relationships and ruining mutual reputations are described in the paper. In conclusion, assessment was made about the causes of today's oppression and what is the role of women and victimization in oppressing other women.

Keywords: patriarchy, victimization, radical feminism, toxic masculinity

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	2
1. UVOD	4
2. KRATKI PREGLED POVIJESTI FEMINIZMA.....	5
3. RADIKALNI FEMINIZAM DANAS	6
4. SNAGA FEMINIZMA KROZ DRUŠTVENE MREŽE	8
4.1. FEMINIZAM UNUTAR HRVATSKE.....	11
5. PATRIJARHAT KAO IZVOR OPRESIJE	12
5.1. RODNI STEREOTIPI	14
6. FEMINIZAM I RELIGIJA	16
6.1. ISLAM – FEMINISTIČKA RELIGIJA?	17
7. VIKTIMIZACIJA U DANAŠNJEM FEMINIZMU	18
7.1. RAZLIKE U PLAĆAMA.....	20
7.2. KOMPLEKSNE ŽRTVE	23
7.3. SLUT WALK	23
8. ŽENA VS. ŽENA	25
8.1. AGRESIJA ŽENA.....	25
9. ŽENA ZA ŽENU	27
10. ZAKLJUČAK	28

1. UVOD

Tema viktimizacije žena u novom valu feminizma obrađena je kroz osam poglavlja pridajući pažnju na utjecaj žena na položaj u kojem se nalaze u današnjem društvu. Ponajprije se započinje s kratkom povijesti koja pobliže opisuje kako je došlo do stvaranja radikalnog feminizma koji supostoji s ostalim feminizmima danas.

Budući da razvojem interneta i tehnologije, informacije brže i lakše putuju, djelovanje današnjih feministica proširuje se i na sferu društvenih mreža. Stoga se rad detaljnije posvećuje radu feministica u okviru *MeToo* pokreta i njihovom djelovanju na internetu, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj.

Nadalje, teme kojima se rad bavi jesu pitanje utjecaja patrijarhata na inferiorniji položaj žena u sadašnjici te u kojoj mjeri patrijarhat i rodni stereotipi utječu na položaj žena u privatnom i profesionalnom životu.

Izuzev patrijarhata, feminizam se suprotstavlja i religijama kao izvorima opresije žena. U daljnjoj razradi, obratit će se pozornost na utjecaj kršćanske i islamske vjere te se nastoji stvoriti kontrast između Istoka i Zapada kako bi se prikazale drugačije potrebe i načini djelovanja feministica na tim područjima.

Koristeći se literaturom s područja psihologije i viktimologije, rad se osvrće na ideje viktimološkog mentaliteta i sindroma te samo-viktimizacije. Nastoje se povezati paralele između viktimizacije i problema koje feministice navod da stavljaju žene u inferiorniji položaj kao što su, primjerice, razlike u plaćama.

U konačnici, posljednja poglavlja su posvećena odnosima žena među drugim ženama i njihovoj sposobnosti da budu neprijateljski raspoložene i agresivne jedne prema drugima, ali i sposobnosti da se zajedno ujedine i čine dobro.

2. KRATKI PREGLED POVIJESTI FEMINIZMA

Sama definicija feminizma nije univerzalna s obzirom da postoje brojni oblici feminizma koji se svaki na svoj način zauzimaju za određena prava. Najopćenitija definicija feminizma, navodi Hrvatska enciklopedija, jest društveni pokret „brojnih orijentacija koji polazeći od načela jednake vrijednosti (jednakosti) žena i muškaraca nastoje ukinuti sve oblike diskriminacije žena u društvu.“

Feministički pokreti mogu se podijeliti u tri temeljna vala: predfražetski i sufražetski pokreti (prvi val), neofeministički pokreti (drugi val) i postmoderni ženski pokreti (treći val)

Prvi val feminizma traje u razdoblju 1800-e do 1920-ih. Poznatiji kao pokret sufražetkinja, javio se kao borba za zadobivanje prava glasa žena u SAD-u što je i ujedno postignuto 1920. godine. Fokus prvog vala, navodi Ilić (2017) za portal Libela, bio je na zalaganju za ravnopravnost žena po pitanju glasanja, zaposlenja, nasljeđivanja imovine i obrazovanja.

Žene kao što su Lucretia Mott, Elizabeth Cady Stanton, Susan B. Anthony, Victoria Woodhull, Carrie Chapman Catt, Sojourner Truth, Lucy Stone i Alice Paul, prema Žimbrek (2014) za VoxFeminae, definirale su ovu eru američke borbe za ženska prava te uspostavile put ostalim feminističkim valovima.

Drugi val se javlja 60-ih do 80-ih godina te predstavlja odupiranje patrijarhalno uređenim odnosima muškaraca i žena te se stavlja naglasak na socijalnu i rodnu jednakost. Nadalje Ilić (2017) navodi da se drugi val feminizma javlja kao odgovor na to regresivno shvaćanje muških i ženskih uloga u društvu.

U konačnici, treći val pripada razdoblju 1990. do danas. S fokusom na intersekcionalnost, posebice što se tiče *queer* žena i žena druge boje kože, prema Žimbrek (2014) treći val je izrazito multidisciplinarnan, s elementima iz pojava kao što su *girl power*, *riot grrrl*, trans, *queer*, rasna politika i filozofija.

3. RADIKALNI FEMINIZAM DANAS

Cerjan-Letica (1985:168) u svome znanstvenom radu „*Feministički pokret – organizacija, oblici i sadržaj borbe*“ navodi da se feminizam dodatno dijeli na tri glavne feminističke struje — radikalni feminizam, reformistički feminizam i marksistički (socijalistički) feminizam.

Danas se radikalizam ili pak ekstremizam provlači kroz feminističke skupine koje uvelike djeluju putem društvenih mreža. No, ipak, početak radikalnog feminizma javlja se te je povezan još uz drugi feministički val, odnosno drugu fazu pokreta, kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina.

Sam začetak radikalnog feminizma javno i medijski je zabilježen 1968. godine na održavanju izbora za Miss Amerike kada je, kako kaže Morgan (2018) za History, organiziran protest protiv seksizma, rasizma, komercijalizma i kapitalizma koji je izbor za Miss predstavljao. Od tada je, navodi Thompson (2001:133), započela borba protiv muške superiornosti i nadmoći nad ženama iz koje su se protezali, kako su to radikalne feministice vidjele, svi ostali oblici eksploatacije i ugnjetavanja.

Jonathan Dean (2011) za The Guardian, britanske lijevo-liberalne dnevne novine, naglasak radikalnih feministica šezdesetih godina stavlja na ulogu muškog nasilja prema ženama te njihov utjecaj (muškaraca) na stvaranje rodnih nejednakosti, ujedno ističući da se vrlo mali broj radikalnih feministica odnosio neprijateljski prema muškarcima. No, prema J. Mitchell, navodi Cerjan-Letica (1985:177), radikalne feministice su u muškarcima vidjele tlačitelje te su se borile protiv muškaraca i muškarcem dominantnog društva. Dok Borovac (2015:7) navodi da je glavni naglasak feministica drugoga vala bio na borbi „protiv represije seksističko-patrijarhalnog ustroja društva [...] počinje se javljati radikalni feminizam- koji je sferu ženskosti, roda i spola stavio u prvi plan [...]“

Cerjan-Letica (1985:170) nadalje navodi da reformistički feminizam razloge opresije žene u obitelji vide u patrijarhalnom sindromu (podjednako prisutnom u ženi, muškarcu i društvu) one postavljaju zahtjev za borbu protiv patrijarhalnosti. Socijalistički feminizam vidi kapitalizam kao glavnog ugnjetavača, a muškarca kao dio sistema.

Upravo se sve te karakteristike radikalnog, ali i ostalih oblika feminizma, očituju i u današnjem feminizmu te ostavljaju snažan trag posebice na društvenim mrežama. Kako ni u

prošlosti nije postojala samo jedna vrsta feminizma, ujedno i danas supostoje razni oblici ili podvrste feminizma i njihovih pripadnika.

Imajući na umu da prema Hrvatskoj enciklopediji (n.d.), naziv „radikalizam“ u politologiji, predstavlja naziv za „[...] korjenite promjene postojećega političkoga i društvenog sustava.“ upravo te korjenite promjene koje se smatraju potrebnima uvelike se uviđaju na Zapadu i po mainstream medijima, a ponajprije na društvenim mrežama te se tako javljaju radikalne borbe protiv muške nadmoći koja se očituje kroz „*manspreading*“, „*mansplaining*“, razlike u plaćama na osnovi spola te, među ostalom, rodne neravnopravnosti iskazane u jeziku.

Danas, feminizam predstavlja borbu ne samo za prava žena, već postaje intersekcionalan. Naziv intersekcionalnost polazi od istoimene teorije nastale djelovanjem sociologinje Kimberlé Crenshaw. Teorije je usmjerena na, prema Struni – institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje (n.d.), „analizu diskriminacije koju sagledava kao složen sustav u kojemu oblici diskriminacije na temelju različitih identitetskih kategorija (rase, klase, roda, spolne orijentacije itd.) utječu jedni na druge.“

Koncept intersekcionalnosti proizlazi iz pretpostavke, kako navodi Europski institut za ravnopravnost (n.d.), da ljudi posjeduju višeslojni identitet koji nastaje na osnovi različitih društvenih odnosa, povijesti i slično. Stoga u središtu feminističke borbe više nije samo „bijela žena“, već se zauzimaju i za pripadnice svih rasnih, klasnih skupina te ujedno se proširuju i na brojne druge rodne skupine i skupine druge seksualne orijentacije, odnosno proširuju svoje djelovanje na borbu za ranjive skupine.

Današnji radikalni feminizam prelazi u sferu interneta i društvenih mreža. Zahvaljujući proširenosti i dostupnosti društvenih mreža, feministički pravci okupljaju brojne pripadnike unutar najvećih društvenih mreža te čini velike promjene u društvu, ali ujedno i posljedice svoga djelovanja.

4. SNAGA FEMINIZMA KROZ DRUŠTVENE MREŽE

Snaga feminizma 21. stoljeća najbolje se očituje kroz društvene mreže upravo zahvaljujući *TimesUp* i *MeToo* pokretima koji su obilježili promjene u Hollywoodu kroz posljednjih nekoliko godina. Iako je *MeToo* pokret pokrenula Tana Burke 2006. godine, kako navodi Maryville University (n.d) tek je 2017. godine došao pod svjetlo mainstream medija kada su brojne visoko pozicionirane glumice istupile i progovorile o seksualnom uznemiravanju.

Od koje je važnosti bio *MeToo* pokret govori činjenica da su „pali“ brojni velikani koji su upravljali hijerarhijom Hollywooda. Stoga su se među njima pronašli Harvey Weinstein, Kevin Spacey i Bill Cosby. Brojne žene su istupile na društvenim mrežama i podijelile svoje *MeToo* doživljaje zahvaljujući činjenici da su neki od najutjecajnijih osoba javno prozvani i „protjerani“ s velikih ekrana.

MeToo pokret je iz Hollywooda prešao u sferu svakodnevnog života te su se tako na društvenim mrežama u istome duhu nastavile odvijati borbe protiv svakog oblika muškog ugnjetavanja činjenog nad ranjivim skupinama ili pojedincima. *MeToo* momentum je, prema njihovoj službenoj stranici *MeToo* momentum (n.d.), samoinicijativni projekt vizualizacije podataka koji istražuje teme i ključne trenutke #MeToo pokreta.

Prema njihovim podacima, u razdoblju od listopada 2017. do travnja 2018. godine, na društvenoj mreži Twitter, oznaka #MeToo korištena je preko 200 000 puta. Neke od objava su bile u znak podrške pokretu i sadržavale samo oznaku *MeToo*, a neke od objava su bile iskustva seksualnog uznemiravanja.

Dok *MeToo* pokret jest iznjedrio dobre promjene učinivši da žene progovore o svojim iskustvima te je ujedno potpomogao da žene istupe u javnost i bore protiv nepravde, no pokret je doveo također i do negativnih aspekata društvenih mreža te feminizma općenito.

Govoreći o pokretu *MeToo*, doveo je do zahtijevanja brojnih feministica na vjerovanju svim ženama i njihovim iskazima protiv muškaraca i njihovih djela. Govoreći da svako odbijanje vjerovanja ženama dovodi do krivljenja žrtve. Pojmom „*victim blaming*“ još 1960-ih pozabavio Melvin Lerner kroz ideju, kako Maria Szalavitz (2018) za *The Guardian* prenosi, „*just-world bias*“. Ono predstavlja vjerovanje ljudi da su, primjerice u siromaštvu, osobe same krive za takvo stanje, ili u slučaju nasilja, da im se jednakom mjerom vraća za loše stvari koje su činili. Carl Jung (2003:13) u svome djelu „*Arhetipovi i kolektivno nesvjesno*“ označava

nesvjesno kao „stanje potisnutih ili zaboravljenih sadržaja.“ Jung nesusvjesno dijeli na osobno(lično) koje predstavlja samo površinski sloj nesusvjesnog, te kolektivno ili dublji sloj nesusvjesnog.

Kolektivno nesusvjesno time predstavlja sadržaje i načine ponašanja koji su prisutni kod svih pojedinaca. Pojam arhetipa opisuje kao sadržaj nesusvjesnoga. Prema Jungu (2003:13), arhetipovi odnosno sadržaji kolektivnog nesusvjesnog jesu drevni ili iskonski tipovi koji postoje unutar čovjeka od postanka. Povezujući ideju kolektivnog nesusvjesnog i ideje koju predstavlja „*just-world bias*“, može se pretpostaviti da je u svim ljudima prisutan neki oblik krivljenja žrtve.

Primjer ukazivanja na krivljenje žrtve uviđa se kada je u Sjedinjenim Američkim Državama došlo do pokreta *Believe Women* u slučaju Kavanaugh vs. Ford kada su održavani prosvjedi, koji su se prenosili na društvenim mrežama i u medijima, zahtijevajući presudu protiv Kavanaugha te da se opozove njegova nominacija za Vrhovni sud. Ti prosvjedi su se odvijali za vrijeme suđenja, prije izricanja konačne presude, a snimke prosvjeda prenosio je i New York Times 2018. godine.

Maksimu „svatko smatra nedužnim i nitko ga ne može smatrati krivim dok mu se pravomoćnom sudskom presudom ne utvrdi krivnja“ Ujedinjeni Narodi su, navodi Pennington (2003:106), ukomponirali u Deklaraciju ljudskih prava 1948. godine. No, kod feminizma javlja se problem vjerovanja prije donošenja činjenica i dokaza.

Problematika feminizma, odnosno njegova kritika, nalazi su u djelovanju feministica u slučaju navodnog silovanja 17-godišnje djevojke u Irskoj. Kada je 2018. godine u javnost izišla presuda da se na slobodu pušta momak optužen za silovanje djevojke, organizirani su brojni prosvjedi i izražavano je negodovanje protiv takve odluke, ponajprije zbog završnih riječi obrane.

Na suđenju, kako je prenio BBC (2018), braniteljica je u završnom govoru poručila poroti: "*You have to look at the way she was dressed. She was wearing a thong with a lace front.*" brojne žene, feministice odlučile su na društvenim mrežama podijeliti fotografije svoga donjega rublja u znak podrške žrtvi silovanja, ali ujedno i kao znak protesta protiv donesene presude.

Kanadski klinički psiholog i autor djela *12 pravila za život*, Jordan Peterson, na forumu Quora odgovorio je na pitanje *Što je najvažnije znati u životu?*, a kao jedan od odgovora bio je

ponuđen „*Write a letter to the government if you see something that needs fixing — and propose a solution*“. Detaljnije, na svome YouTube kanalu, o tom odgovoru Peterson (2016) obrazlaže kroz metaforu Pinokija.

Opisujući život kao patnju punu zlobe i zla, ono može dovesti do nasilja i ozlojeđenosti. Stoga je važno prvo ojačati sebe i prestati biti marioneta okoline. Metafora Pinokija opisuje zgodu u trenutku kada lisica i mačka nastoje uvjeriti Pinokija da je on žrtva. Oslanjajući se na njegov osjećaj viktimizacije, govori Peterson, lisica i mačak ga nastoje uvjeriti da on [Pinokio] ne mora snositi ikakvu odgovornost za vlastito postojanje te se može prepustiti zadovoljstvima. Kroz primjer Pinokija, mogu se povezati paralele s prosvjedima oko presude u Irskoj. Mačka i lisica predstavljaju feministice, a Pinokio žrtvu.

Problem u ovakvom pristupu žrtvama bilo kojeg oblika nasilja, može se vidjeti i u devetom poglavlju djela *12 pravila za život* Jordana Petersona (2018:252-254), gdje opisuje slučaj svoje pacijentice koja misli da je silovana 5 puta. Njegovo rješenje jest u slušanju i dopuštanju osobi da sama zaključi je li ona uistinu žrtva ili ne.

Prosvjedi koji su se protiv presude u Irskoj odvijali objavljivanjem fotografija donjeg rublja na društvenim mrežama su doveli do sekundarne viktimizacije djevojke. Takav slučaj sekundarne viktimizacije kroz društvo i medije jest učestali slučaj, prema Van Dijk (2009:13) navodeći slučaj jedanaest žrtvi koje su progovorile o osjećaju sekundarne viktimizacije što se može interpretirati kao prebacivanje krivnje na žrtve.

4.1.FEMINIZAM UNUTAR HRVATSKE

Na području Hrvatske, primjer feminizma koji je svoje djelovanje prebacio u sferu interneta jest u slučaju pretučene djevojke u Zadru koji se zbio 2018. godine u vrijeme kada su se odvijale polemike oko ratificiranja Istanbulske konvencije. Po medijima u Hrvatskoj oba slučaja i problemi vezani uz Istanbulsku konvenciju i premlaćivanje djevojke bili su široko rasprostranjeni te su nastajale brojne rasprave i komentari na te teme.

Pojavila se selektivna potpora i istupanje u javnost u oba slučaja koja su zapravo isprepletena. Svrha *Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji* (2014:7) jest „zaštititi žene od svih oblika nasilja te spriječiti, progoniti i ukloniti nasilje nad ženama i nasilje u obitelji; pridonijeti suzbijanju svih oblika diskriminacije žena i promovirati punu ravnopravnost žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena; izraditi sveobuhvatni okvir, politike i mjere za zaštitu i pomoć svim žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u obitelji [...]“

U Zadru su održani prosvjedi na koje se odazvala nekolicina osoba, a na društvenim mrežama nije zabilježen protest pobornika Konvencije. „Njezina prijateljica bila je vidno razočarana neznatnim brojem ljudi koji su se okupili na prosvjedu,“ piše L.B. (2018) za zadarski portal, dok su se stotine pobornika Konvencije, prema I.D. (2018) za Dnevnik HR, pridružili prosvjedu pod nazivom „Sluškinje ustaju za ratifikaciju Istanbulske konvencije“

U današnjem feminizmu proteže se viktimološki mentalitet radikalnih feministica, a uz nedostatak zauzimanja ili pasivno djelovanje, kao u slučajevima silovane ili napadnute djevojke u Zadru, javlja se i viktimološki kompleks kao što je prebacivanje krivnje na druge kao što su to patrijarhat ili religija.

5. PATRIJARHAT KAO IZVOR OPRESIJE

Pojam patrijarhat, prema Hrvatskoj enciklopediji (n.d.), dolazi od srednjovjekovnog latinskog *patriarchatus*. On predstavlja oblik „društvene organizacije koju obilježava institucionalizirana dominacija muškaraca izražena kroz društvenu praksu i odgovarajuće društvene ideologije [...]“patrijarhat, dakle, predstavlja sustav u kojemu su muškarci nositelji kontrole nad svim aspektima društvenog, političkog, ekonomskog i kulturnoga života.

Prema Lerner (1986:239) pojam patrijarhata ima dva značenja, u užem i širem smislu. U užem smislu ono predstavlja tradicionalno značenje koje datira još od grčkog i rimskog prava po kojemu je muškarac zakonski glava kuće te time posjeduje zakonska i ekonomska prava nad ostalim članovima obitelji. Taj oblik patrijarhata, navodi Lerner, prestao je postojati kada su žene dobile svoja civilna prava.

Lerner (1986:239) nadalje definira patrijarhat u širem značenju, što predstavlja institucionaliziranu prevlast muškaraca nad ženama i djecom u svakom aspektu. Ono podrazumijeva da muškarci imaju vlast na svim važnim institucijama u društvu, dok je ženama ta moć nedostupna. No, ovo šire značenje ne podrazumijeva da žene ne posjeduju ikakva prava ili slobodu te da su im oduzeti resursi, utjecaj i slično.

O pitanju postanku patrijarhata, u djelu „*The Creation of Patriarchy* (1986:8)“, Gerda Lerner nastanak patrijarhata datira u drugom tisućljeću prije Krista na Istoku, no to nije bio jedan događaj već proces nastanka patrijarhata u kojem su sudjelovali i muškarci i žene. Lerner (1986:76) shvaća da su brojne manjine, primjerice afroamerikanci u Sjedinjenim Američkim Državama bili svjesni svoga inferiornog položaja od samog trenutka postanka robovima, no, vjeruje, žene nisu bile jednako svjesne svoga nejednakoga položaja u patrijarhalnom sustavu.

Ona negira vjerovanja tradicionalista da je patrijarhat, odnosno premoć muškaraca biološki određena, univerzalna ili Bogom dana. Njihovo vjerovanje jest da je razlog subordinacije žena uvjetovan činjenicom da je žena stvorena da rađa, brine se i odgaja djecu, a budući da su muškarcima dane drugačije biološke funkcije oni su, također, zaduženi za drugačije socijalne zadatke. Lerner (1986:17) taj oblik vjerovanja naziva „*man-the-hunter*“ što za tradicionaliste predstavlja snagu, sposobnost i iskustvo korištenja oružja, prirodnu sposobnost za štíćenje i obranu žena čija je biološka karakteristika majčinstvo i odgoj. No, Lerner ne prihvaća taj oblik nastanka patrijarhata, već vjeruje da je patrijarhat ljudski izum.

Imajući na umu vjerovanje Gerde Lerner, ako je patrijarhat ljudski izum u kojemu su sudjelovali i muškarci i žene te kako su žene postale svjesne svoga inferiornog položaja naspram muškaraca budući da su se izborile za svoja osnovna prava u 19. stoljeću, postavlja se pitanje u kojem obliku patrijarhat postoji danas i na koji način oduzima prava ženama ili ih postavlja u inferiorniji položaj.

Jedan od pojmova koji se često pojavljuje u medijima uz pojam patrijarhata jest „*toxic masculinity*“ kojemu se pripisuju sve negativne osobine muškaraca. Toksična muškost se smatra posljedicom patrijarhata.

Toksična muškost, prema Suzannah Weiss (2016), predstavlja osobine muškaraca koje su kulturološki oblikovane. Neke od takvih osobina jesu agresivnost i sklonost nasilju, suzbijanje emocija, homofobija, poticanje „*rape*“ kulture, mizoginija i slično.

No, može se proturječiti takvom vjerovanju toksične muškosti budući da su to karakteristike koje se mogu pronaći i u žena, no u drugačijem obliku. Mizandrija, homofobija, agresivnost i nasilje se također karakteristike koje se mogu pronaći kod žena, što se može nazvati toksičnim ponašanjem također. Agresivnost nije nužno samo obilježje muškaraca. Prema Phyllis Chesler (2009., n.p.) autorici djela *Woman's inhumanity to woman*, djeca, dječaci i djevojčice podjednako, skloni su fizičkom nasilju, no kako odrastaju djevojčice postaju ranije inteligentnije u društvenim okruženjima te iz verbalne agresije prelaze u indirektnu čime je ženama omogućeno da se bore bez da se fizički ozlijede.

Iz navedenog se može zaključiti da i žene i muškarci imaju podjednaku sklonost negativnim djelovanjima spram suprotnoga spola, koja se ispoljavaju na drugačije načine. Prema finskom psihologu K. Bjorkqvstu, navodi Chesler (2009., n.p.), oko osme godine mala je vjerojatnost da će djevojčice iskazivati agresiju fizički. One postaju verbalno agresivne podjednako kao i dječaci te se koriste verbalnim, neverbalnim i drugim socijalnim manipulativnim vještinama kako bi povrijedile druge.

Sposobnost agresivnog ponašanja, navodi Peterson (2018:325), nalazi se unutar svih ljudi te ono nije naučeno već urođeno ponašanje. Agresija čini osnovu poriva za nadmetanje i pobjeđivanje. Agresivna djeca koja ne kontrolirati svoj temperament i dovesti ga do razine društvene poželjnosti, postaju odbačeni od društva. „To su pojedinci koji nastavljaju da naginju antisocijalnom i kriminalnom ponašanju kao adolescenti i odrasli. Ali to uopće ne

znači da agresivni poriv nije koristan i vrijedan. U najmanjoj mogućoj mjeri neophodan je za samozaštitu.“

Negativno i agresivno ponašanje se treba pokušavati suzbiti, no pitanje je može li se kriviti samo toksična muškost za nasilje i agresiju.

5.1.RODNI STEREOTIPI

Nadovezujući se na patrijarhat, s obzirom na tradicionalnu ideju da su žene zadužene za rađanje, a muškarci za očuvanje obitelji, pojavljuju se i rodni stereotipi kojima se određuju ponašanja muškaraca i žena od rane dobi. Postavlja se pitanje je li postojanje rodni stereotipa jedan od uzroka nejednakosti žena u društvu.

Prema Hrvatskoj enciklopediji (n.d.), spol predstavlja „skup biokemijskih, genetičkih, anatomskih, fizioloških (u ljudi i psihičkih) obilježja po kojima se organizmi neke vrste dijele na muške i ženske.“

Dok je pojam roda u sociologiji uvela Ann Oakley „kako bi naznačila razliku između spola (engl. *sex*) kao biološke podjele na muškarce i žene te roda kao usporedne i društveno nejednake podjele na ženskost i muškost, pri čemu je rod konstruiran na temelju biološkog spola.“

Referirajući se na J. Moneyja, koji je zaslužan za istraživanje na hermafroditima, došao je do zaključka da je rod kulturno dodijeljen te neovisan o biološkom spolu, Volenik (2018:7) također zaključuje da su svi ljudi rodno neutralni pri rođenju te nastaje i razvija se tijekom socijalizacije.

Volenik (2018:8) nadalje zaključuje „rod je potpuno neovisan o spolu, no u patrijarhalnim društvima djeca se još uvijek odgajaju tako da usvoje shvaćanje roda koji je u skladu s njihovim biološki određenim spolom.“

No, imajući na umu da su kroz povijest postojala tzv. *feral children*, koja su odrastala izvan civilizacije i kulture, usvajajući osobine životinja, može se zaključiti da rod uistinu nije usko povezan s biološkim spolom osobe. Najpoznatiji primjer jest, navodi Maturana (1987:128-129), slučaj dvije djevojčice koje su živjele s vukovima na sjeveru Indije. U trenutku kada su pronađene i „spašene,“ djevojčice (od osam i pet godina) nisu znale govoriti, hodale su

četveronoške te su preferirale društvo pasa i vukova te sirovu hranu. Takvo ponašanje naučile su od vukova, u njihovom slučaju nema naznaka tipičnog ženskog ponašanja.

No, budući da takav animalistički oblik ponašanja nije sposoban osobu dovesti do razine supostojanja u civilizacijskom društvu, potrebno je usvojiti karakteristike društva, što su i misionari u slučaju djevojčica i pokušali učiniti iako bezuspješno.

Stoga, moglo bi se zaključiti da neke rodne karakteristike postoje radi očuvanja društva i samoodržanja u današnjem društvu.

Kao jedan od problema koje proizvode rodni stereotipi, navodi se problem zapošljavanja na mjestima koja se smatraju tipično „muškima“ ili tipično „ženskima“. Stoga je veći broj muškaraca na STEM sektoru, dok žene rade na poslovima kao što su prodavačice, učiteljice i medicinske sestre.

No, na primjeru Švedske gdje je postignuta minimalna rodna razlika te velika ravnopravnost spolova, istraživanja pokazuju da se sve veći broj žena zanima za tipično ženske poslove.

Prema Europskom institutu za ravnopravnost spolova, indeks ravnopravnosti u Švedskoj iz 2017. godine prikazuje kako, ispitujući područje posla i zarade, Švedska se nalazi na vrhu europske ljestvice ravnopravnosti spolova. Unatoč tome, i dalje se odvija segregacija po spolu na tržištu rada. Prema danim statistikama iz 2017. Europskog instituta za ravnopravnost rodova, 43% žena se odlučuje za rad u poslovima na području edukacije, zdravstva i slično, dok 36% muškaraca odabire poslove u STEM području.

U progresivnoj i rodno najviše ravnopravnoj zemlji u Europi, čak i ako se daljnji odabir poslova pripiše kulturološkom i društvenom utjecaju, ne može se negirati mogućnost slobode izbora kako u muškaraca tako i u žena.

6. FEMINIZAM I RELIGIJA

Kako feminizam nije institucija, u sociološkom smislu, da posjeduje, kako navodi Hrvatska enciklopedija (n.d.), „sustav normi koji određuje načine rješavanja ključnih problema s kojima se susreću članovi društva i koji jamči da će se temeljne društvene aktivnosti odvijati na kontinuiran, standardiziran i predvidiv način,“ ne može se u potpunosti odrediti koje su univerzalne odrednice ili vjerovanja unutar feminizma kojih bi se držali svi članovi pokreta.

Suprotno feminizmu, religije imaju ustaljen „sustav vjerovanja, etičkih vrijednosti i čina kojima čovjek izražava svoj odnos prema svetomu. (Hrvatska enciklopedija, n.d.)“ Imajući na umu da takav odnos može biti subjektivan i objektivniji te stoga također može doći do različitih stavova i mišljenja kada je riječ o subjektivnom odnosu, no objektivniji odnos donosi riječi, geste i predmete koji su čvrsto pozicionirani u religiji ili religijskoj ustanovi. „Između subjektivnoga i objektivnoga religijskoga pola postoji komplementarnost, ali i napetost, a katkad i isključivost (Hrvatska enciklopedija, n.d.)“

Simone de Beauvoir (2016:10) u svome djelu „*Drugi spol*“ opisuje Platonovo zahvaljivanje Bogu na dobročinstvima, a među njima se pronalazi zahvala što ga Bog nije učinio ženom. Nadalje Beauvoir piše da želja za dominacijom muškaraca proširuje se na pravo i zakone čime se daju prednosti vlastitom [muškome] spolu te se ta dominacija proširuje i na ostale sfere života poput filozofije, književnosti te, među ostalome, i religije koja je također oblikovana od strane muškaraca.

Kontrast, odnosno različitosti feminizma spram kršćanske vjere očituje se kroz različite stavove. Suprotna mišljenja o pitanju pobačaja, pitanje bračne zajednice i seksualne orijentacije. Feminizam se suprotstavlja uspostavi biblijskog patrijarhata i prioritiziranju muškaraca, navodi Stephen Mattison (2018) autor djela *The Great Reckoning*.

Walker (1998:15) navodi da je crkva često imala krive interpretacije ljudske prirode koja je često išla na štetu ženama. Primjerice, kako je kontrola ženske seksualnosti dio interesa patrijarhata, taj interes ili pak briga se pojavljuje i u religioznim te kulturnim oblicima. Stoga se tu i javlja najčešći sukob feminizma i crkve, odnosno kršćanstva, jer je kršćanska religija, navodi Walker (1998:17), bila korištena kako bi se uskratila autonomija žena, odnosno nad njihovim tijelom primjerice zabranom pobačaja. Gnanadason (1997) u Walker (1998:17), kao

jedan od takvih oblika uskraćivanja autonomije, navodi slučaj kada je Papa savjetova sarajevskog nadbiskupa rekavši mu da silovane žene imaju dužnost roditi djecu.

U sociologiji, prema Hrvatskoj enciklopediji (n.d.) u širem značenju, sekularizacijom dolazi do „smanjivanja moći, utjecaja i funkcija Crkve, koje su u suvremenim društvima gotovo u potpunosti preuzele svjetovne institucije“. Čime danas Crkva nema izravan utjecaj na ženinu autonomiju.

No, izuzev kršćanstva, Beauvoir (2016:63) navodi da se i u muslimanskome svijetu događa otuđenje žene, odnosno postavljanje kao drugotne. »Muškarci su superiorni ženama zato što je Bog dao prednost jednima nad drugima i zato što oni troše imetke svoje«, kaže Kuran.“

6.1.ISLAM – FEMINISTIČKA RELIGIJA?

Islam, prema Hashim (1998:7), često se prikazuje kao religija koja stavlja žene u inferiorniji položaj i ograničava njihovu slobodu. Hashim dakako smatra da islam podupire prava žena te da islam posjeduje brojne argumente za jednakost žena.

Yassmin Abdel-Magied, u debati o islamu i šerijatskom zakonu s Jacqui Lambi za ABC News (2017), islam kao religiju i šerijatski zakon kao skup etičkih normi naziva pro feminističkim te odvaja šerijat i islam od kulture određene islamske zemlje.

No, Gorney za National Geographic (2016), Noof Hassan opisuje svoj život u Saudijskoj Arabiji kao jednoj od 15 zemalja koje u potpunosti implementiraju šerijatski zakon. Opisuje duboku rodnu segregaciju u zemlji, a Riyadh pedijatrica u 70-im godinama prisjećajući se mladosti opisuje život u dijelovima Saudijske Arabije kada je bilo uobičajeno nositi skromnu odjeću bez pokrivanja, sjediti u restoranu s muškarcem. 80-ih godina dogodile su se promjene u školstvu, glazba je smatrana ne-islamskom, žene nisu smjele izlaziti van bez pratnje muškaraca, morale su se pokrivati i oblačiti u crno, a takva praksa zadržala se i do danas.

Kontrasti tih dviju religija očituju se i u postupanju prema ženama na Istoku i Zapadu. Ujedno se i feministice na zapadu bore za drugačija prava od žena na istoku.

7. VIKTIMIZACIJA U DANAŠNJEM FEMINIZMU

Engleski naziv „*victim*“, navodi Van Dijk (2009:1), proizlazi iz latinske riječi za žrtvenu životinju, *victima*. Pojam viktimologija ponajprije se pojavio 1949. godine u knjizi forenzičkog psihijatra Frederica Werthama. Tim pojmom se opisivalo proučavanje individualaca koje su povrijedili kriminalci. Danas, pojam viktimologije uglavnom opisuje znanstvene studije žrtvi i viktimizacije, uključujući odnose žrtve i počinitelja, medija i društvenih pokreta (Karmen 1990 u Ferguson i Turvey 2009).

Pojam viktimologije može se pronaći u brojnim granama i aspektima života, a u psihologiji, prema Hrvatskoj enciklopediji (n.d.), viktimologija jest disciplina koja „proučava žrtve kaznenih djela, njihove osobine, odnos s počiniteljem djela, njihov doprinos okolnostima što su dovele do toga da postanu žrtve, tj. njihov udio u osobnoj viktimizaciji [...] viktimologija proučava i okolinske rizične čimbenike koji dovode do stradavanja ljudi od različitih vrsta nasilja i nesreća što ih uzrokuje čovjek ili prirodna pojava [...]“

Prema Doerner i Lab (2002) navode u Ferguson i Turvey (2009), Schafer je predložio sedam vrsta odgovornosti za žrtve. „On ih dijeli na:

1. Nepovezane žrtve (nema odgovornosti za žrtve)
2. Provokativne žrtve (žrtva dijeli odgovornost)
3. Precipitativne žrtve (određeni stupanj odgovornosti)
4. Biološki slabe žrtve (bez odgovornosti)
5. Socijalno slabe žrtve (bez odgovornosti)
6. Samo-viktimiziranje (ukupna odgovornost žrtve)
7. Političke žrtve (bez odgovornosti)“

Samo-viktimiziranje kao jedan od oblika odgovornosti žrtve koje navodi Schafer, može se usko povezati s idejom Pinokija koje je već ranije spomenuo klinički psiholog Jordan Peterson (2017). Pinokio prozivajući sebe samoga žrtvom odbacuje svaki osjećaj

odgovornosti te se time može zaključiti da se ta odgovornost nalazi izvan njega; prebacuje na drugoga.

Proširujući ideju samo-viktimiziranja, Kets de Vries (2012:9) govori o viktimološkom sindromu, odnosno mentalitetu koji karakterizira osobe koje krivnju prebacuju izvan sebe, osobe koje smatraju da sve negativne i loše stvari koje im se događaju, događaju u potpunosti van njihove kontrole. Kets de Vries (2012:2) nadalje opisuje različite vrste osobnosti u osoba sklonih samoviktimizaciji. Obilježava ih pasivno-agresivno ponašanje, već spomenuto prebacivanje krivnje i emocionalna ucjena te negativni pogled na svijet.

Primjer prebacivanja krivnje, odnosno prebacivanje kontrole nad ženama na van, također, opisuje Dražić (2019:54) koji navodi da radikalni, kao jedan od oblika feminizma, izvore opresije vidi u različitim procesima. Primjerice, obitelj se vidi kao društvena institucija na kojoj počivaju pojedina načela eksploatacije. Citirajući u svome djelu Bonnie Burstow, koja svoju knjigu „*Radical feminist therapy: Working in the context of violence*“ započinje riječima: „Kontekst u kojem je ova knjiga pisana fundamentalna je nesreća i otuđenje žena (...) Civilizacija kakvu poznajemo temeljena je na povrjeđivanju i dominaciji elita nad podređenima. Sve su žene podređene“ (1992:8).“, može se zaključiti da je takvo vjerovanje da je žena podređena rasprostranjeno.

Ulazeći dublje u ideje žrtve i viktimizacije, Von Hentig, prema Ferguson i Turvey (2009, n.p.) pojam žrtve svrstava u 13 kategorija poput mladih, starih, mentalno bolesnih, imigranata, manjina, depresivnih osoba te, među ostalima, i žene. Svakoj pojedinoj skupini pripisao je karakteristike koje povećavaju ranjivost ili izlaganje opasnosti.

Kod kategorije žena, Von Hentig se referira na sve žene te detaljnije opisuje kako su mnoge žene fizički slabije od muškaraca, mnoge su kulturološki oblikovane i uvjetovano im je poštovanje muškog autoriteta. Često su financijski ovisne o muškom članu obitelji, najčešće otac ili muž.

Von Hentig, kako pišu Ferguson i Turvey (2009, n.p.), nadalje navodi, mnoge žene sa zapada uvjetovane su vjerovanjem da je njihova vrijednost povezana s njihovim tijelima, točnije njihovom seksualnošću. U ekstremnim slučajevima, to može dovesti do niskog samopoštovanja, depresije, zloupotrebe supstanci, promiskuiteta i prostitucije, uz različitu izloženost šteti.

No, dakako, navodi Von Hentig, prilikom klasifikacije u obzir se uzimaju različitosti i pokušavaju se smanjiti generalizacije upravo na činjenici da postoje žene koje su snažne.

U djelu, D. Bar Tal et. al., *A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts* (2009:232) navode se tzv. uvjeti kojim bi se oštećena osoba mogla smatrati žrtvom. Odnosno, donosi stanja u kojima osoba subjektivno osjeća da se nalazi te time zadobiva naziv žrtve. Nadalje navode da će se osoba identificirati žrtvom samo ako vjeruju da su:

1. ozlijeđeni;
2. nisu bili odgovorni za nastanak štetnog djela;
3. nisu mogli spriječiti štetu;
4. moralno su u pravu i trpe zbog učinjene nepravde;
5. zaslužuju suosjećanje.

U slučaju mnogih feministica, vjeruje se da su žene manje plaćene od muškaraca na osnovi svoga spola. Uzimajući u obzir prethodno navedene uvjete kojima se osoba može smatrati žrtvom, subjektivno je vjerovanje da žene popunjavaju u tom slučaju kriterije. Kao primjer se mogu uzeti razlike u plaćama.

7.1.RAZLIKE U PLAĆAMA

Jedan od najvećih problema današnjice s kojim se feministice bore jest nejednaka raspodjela plaća između muškaraca i žena. Sve češća istraživanja pokazuju jaz u plaćama na različitim poslovnim pozicijama. Ova razlika u plaćama dovodi do učestalih istupa u javnosti i protesta na društvenim mrežama.

Jedan od takvih primjera jest, kako prenosi Helen Regan za CNN, kada su u prosincu 2018. godine u Sydneyju, Australiji organizirani protesti pod kampanjom *WalkOutOz*. Stotine žena i pokoji muškarac, kako nadalje navodi Regan (2018) za CNN, napustili su svoja radna mjesta u 15:50 jer, kako su kazali organizatori protesta, to je vrijeme kada se žene prestaje plaćati za svoj rad u usporedbi s muškarcima.

Također, CNBC je u travnju 2018. godine objavio video, pod nazivom „*Six ways to convince someone the gender pay gap is real*“, kojim nastoje obrazložiti da postoje razlike u plaćama

između rodova te da ostavljaju veliki utjecaj na kvalitetu života u žena. Kako CNBC navodi, prema izvoru *Institute for women's policy and research* u 2016. godini, žene u SAD-u radeći puno radno vrijeme, zarađuju 80 centi za svaki dolar koji zarađuje muškarac. Kao jedan od razloga zašto žene zarađuju manje navode da je tomu povod činjenica da žene moraju uzeti neplaćeni rodiljni dopust da bi se zbrinule za djecu, dok muškarci, ako se i odluče na takav potez, dobivaju bonus (fatherhood bonus).

Kao jedan od daljnjih mitova na popisu navode „Muškarci jednostavno rade napornije i više sati“, koji nastoje suzbiti činjenicom da žene rade više u vlastitom kućanstvu te se stoga ne mogu posvetiti poslu, nazivajući taj dio ženina rada „neplaćena druga smjena“. Zatim, mit da žene ne znaju pregovarati podjednako kao i muškarci pripisuju ideji da će se žene smatrati nepoželjnim karakteristikama u žena.

Chesler (2009:54) navodi da brojne djevojke posjeduju strah od napuštanja i gubitka intimnosti među djevojkama te se stoga ispričavaju, nastoje spriječiti konflikte i opravdati svoje pobjede u kompetitivnim igrama, nastoje ne uzrujati ili ne slagati se s prijateljima te stoga često ne govore ono što uistinu misle. To je jedna od razlika između muškaraca i žena te se stoga dečki češće upuštaju u društveno nepoželjna ponašanja.

Jordan Peterson u intervjuu za Channel 4 (2018) navodi kako jedna od varijabli koje utječu na razlike u plaćama među muškarcima i ženama jest ugodnost, koja je jedna od pet dimenzija ličnosti. Ugodnost „odnosi se na prosocijalno ponašanje nasuprot neprijateljskom te uključuje altruizam (nesebično pomaganje drugima), povjerljivost i skromnost.“ (Karabegović, 2013) Peterson navodi kako su žene sklonije takvom ponašanju nego muškarci te stoga rjeđe pregovaraju veće plaće. No, ugodnost, Peterson nadalje u intervjuu navodi, čini tek mali postotak komponenti koje dovode do razlike u plaćama.

Nadalje, misao da muškarci teže k bolje plaćenim poslovima, CNBC (2018) pripisuje ideji da se poslovi koje žene obavljaju, i kojima one teže, manje cijene te se ujedno i time smanjuje vrijednost posla koji obavljaju.

Europska komisija je u studenom 2018. godine objavila izvještaj razlike u plaćama između spolova kako u Hrvatskoj tako i u zemljama Europske unije. Prema navedenim rezultatima izvještaja, u Hrvatskoj prosječne razlike u plaćama između spolova iznose 8,7% dok u EU-u iznose 16,2%.

Europska komisija nadalje navodi neke od razloga koji dovode do nejednake raspodjele plaća prema spolu. Jedan od razloga jest činjenica da velik broj žena uzima roditeljni dopust čime žene napuštaju tržište rada te time doprinose postotku od 65.8% žena s djecom koje rade puno radno vrijeme, naspram 89.1% muškaraca.

Ujedno, Europska komisija (n.d.) nadalje navodi segregaciju kao jedan od razloga jaza u plaćama. Odnosno, iako 60% žena posjeduje visoko obrazovanje, ipak su u manjini kada se radi o izboru posla u područjima kao što su matematika, inženjerstvo i računalstvo te žene češće obavljaju poslove koji se manje vrednuju na tržištu i odabiru zanimanja poput učiteljica i prodavačica.

2010. godine Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova provela je istraživanje na osnovi tri poduzeća koja zapošljavaju oko 9000 zaposleni, pri čemu većinski broj zaposlenika jesu muškarci. Istraživanje je pokazalo i zaključilo da jaz u plaćama između spolova nije posljedica „svjesnog ili sustavnog nepovoljnog postupanja prema ženama zbog njihove spolne pripadnosti.“

Pravobraniteljica je zatim iz istraživanja zaključila da ono što pridonosi „relativnoj ujednačenosti „ženskih“ i „muških“ prosječnih plaća u dominantno muškim poduzećima, jest činjenica kako veliki udio žena koje su zaposlene u tim poduzećima uglavnom zauzima srednje i bolje plaćena administrativna i upravljačka radna mjesta unutar poduzeća, dok su značajno podzastupljene na tradicionalno „muškim“ poslovima s nižom plaćom.“

Jedan od problema koji se pojavio tijekom istraživanja jest podaci koji ukazuju da su žene u prosjeku manje plaćene iako veći udio ukupnog broja žena radi na zahtjevnijim i bolje plaćenim mjestima.

No, jedan od razloga koji dovodi do takvog smanjenja u plaći, kako navodi Pravobraniteljica, jest nejednakost unutar obitelji, odnosno žene u trenutku osnivanja obitelji zarađuju znatno manje od muškaraca iste dobi te se time „slabi njihovu natjecateljsku poziciju na tržištu rada već i proizvodi negativne učinke za njihovu mogućnost zarade.“

Dakle, razlike u plaćama mogu se pripisati osobnosti, sposobnosti, dobi, navikama i željama ljudi. Nejednakost u plaćama nije plod namjerne diskriminacije po rodu.

7.2.KOMPLEKSNE ŽRTVE

Izraz kompleksne žrtve obuhvaća ideju da nisu sve žrtve nevine te da mogu biti odgovorne za povredu kako drugih tako i sebe samih. Upravo jedna od kritika viktimologije jest, navodi Moffett (2014:2), zanemarivanje odgovornosti žrtve u viktimiziranju drugih, upravo zbog brige da ne bi došlo do krivljenja žrtve što je često slučaj u feminizmu.

Radikalna viktimologija, navodi H. J. Schneider (2000:62), može se povezati s radom Benjamina Mendhelsona. Radikalne perspektive mogu se pronaći unutar kriminologije, sociologije i viktimologije te zajedno dijele osnovna načela koja pretpostavlja radikalna teorija. Primjerice, dijele ideju da je društvo skupina konfliktnih grupa.

U slučaju feminizma danas, konfliktne grupe bi bile skupine muškaraca i skupine žena koje zbog svojih bioloških različitosti i karakteristika dolaze do sukoba.

Nadalje, navodi Schneider (2000:9), ideje koju radikalna teorija obuhvaća jest da su zakoni uspostavljeni u okviru kapitalističke ekonomske strukture, odnosno kako bi se poduprla kapitalistička težnja te, u konačnici, da se problemi u društvu poput zločina, siromaštva i viktimizacije mogu razriješiti promjenama u društvenom poretku.

Kritika generalne viktimologije jest da osobe koje pate od manjih problema brzo prihvaćaju status žrtve čime se gubi osjećaj za vlastitu odgovornost, navodi Van Dijk (1999:5). Kako bi se dogodile promjene u društvu, 2011. godina postaje razdoblje kada se počinju organizirati protesti i nastoji se povratiti značenje riječi *slut*.

7.3.SLUT WALK

U siječnju 2011. godine izjave policajca u Torontu kojima se obratio skupini studenata. Govoreći im o osobnoj sigurnosti, izjavio je „*I’ve been told I’m not supposed to say this, however, women should avoid dressing like sluts in order not to be victimized.*“ Tim incidentom proširilo se negodovanje i protesti u zemlji, kako navodi Joetta L. Carr (2013:24), takva izjava razotkrila je mizoginiju i krivljenje žrtvi kao aspekte koji karakteriziraju današnju patrijarhalnu kulturu.

Kao odgovor na takav istup policijskih službenika i ponašanja prema ženama, nekolicina studentica pokrenulo je u travnju 2011. godine pokret pod nazivom Slut Walk, navodi Carr (2013:24) kojim se nastoji povratiti „vlasništvo“ nad riječju „*slut*“. Ono što je započelo kao mali događaj na inicijativu grupe studenata, ubrzo se proširilo na 200 gradova, od toga 70 u SAD-u, te na 40 zemalja.

Brojne osobe koje su se odazvale sudjelovale su s idejom i borbom protiv seksualnog uznemiravanja, silovanja, tzv. „*rape culture*“, rodno utemeljenog nasilja i slično. Kako Carr (2013:35) navodi, poput kazališne predstave na ulicama, brojni su se oblačili u oskudnu odjeću, neki su nosili burke, neki su marširali u bikinijima sve u znak protesta da odjeća ne dozvoljava bilo koji oblik nasilja nad ženama. Također, jedan od ciljeva pokreta bio je redefiniranje riječi „*slut*“.

Slut Walk, ovisno o gradu i zemlji održavanja, uglavnom osigurava radionice, glazbu, ples, „after-parties“ te osigurava ženama mogućnost da progovore o „svome identitetu kao žrtvama silovanja“.

Rebel Media, desničarski medij, i novinarka Lauren Southern sudjelovali su 2015. godine na Slut Walku u organizaciji Amber Rose te intervjuirali njegove prolaznike. Suočeni s pitanjem na koji način dolazak ili oskudno oblačenje pridonosi smanjenju slučajeva silovanja, brojni ispitanici nisu imali odgovor. Intervjuirajući trojicu muškaraca i pitajući ih zašto su se okupili na tom događaju, odgovor je bio radi lijepih žena i Amber Rose.

Sudjelovanjem Amber Rose, povećala se medijska pozornost te time i ujedno broj polaznika te se cijeli Slut Walk pretvorio u mainstream događaj. Rebel Media kroz svoje intervjuje prolaznika i podupirača Slut Walka ukazuje na to da taj događaj ne mijenja položaj žena, već samo postaje još jedan mainstream događaj ili „festival“ u zemlji. Radikalne feministice upiru u muškarce kao tlačitelje, patrijarhalno društvo i državu u kojoj su muškarci donosili zakone.

8. ŽENA VS. ŽENA

Jordan Peterson i Phyllis Chesler slažu se da su i muškarci i žene agresivni. Peterson (2018:147) navodi da je u ljudi takvo ponašanje urođeno. Odrastanjem i prilagođavanjem društvu, agresija se manifestira na druge načine i nastoji se držati pod kontrolom. Muškarci od rane dobi skloniji fizičkom iskazivanju agresije, dok žene, odnosno djevojčice, uče verbalno iskazivati agresiju.

Također, u intervjuu za IqSquared 2018. godine, Peterson progovara o nekontroliranim ženama, odnosno opisuje ih kao nasilnicama koje djeluju kroz uništenje tuđe reputacije i trač. Budući da ljudi posjeduju sposobnost za agresiju, smatra da se ljudi, odnosno njihova sklonost agresiji treba regulirati od strane društva, pojedinca, sebe samih.

Statistika ni Phyllis Chesler (2009., n.p.) ne negiraju činjenicu da su muškarci skloni fizičkom nasilju, čini oko 90% okrutnih zločina u društvu, no upravo jer je njihova agresija vidljiva, agresija žena se ne spoznaje kao važna jer ne dovodi do teških fizičkih povreda ili smrti kao što bi to bio slučaj u fizičkom obračunu.

Prema Chesler (2009, n.p.), antropologinja Victoria Burbank provela je ispitivanje 137 skupina koje je pokazalo da su žene, ne samo najčešća meta drugih žena čineći 91%, već da su 44% muškaraca također meta agresije.

8.1.AGRESIJA ŽENA

“ . . . females. . . are not passive victims of violence. Rather, they respond to provocation and are active participants in aggressive interactions. ” (Richardson, 2005 u Denson et. al 2018)

Direktna i indirektna skala agresivnosti je način mjerenja agresivnog ponašanja među djecom i adolescentima. Njome se mjeri tri vrste agresije, od fizičke (udaranje, guranje) preko verbalne (prijetnje, galama) do indirektna (isključivanje drugih iz skupine, trač). Indirektna, prema Björkqvist (2001) u Osterman (2010:103), agresija je okarakterizirana kao manipulativno nastojanje da se ošteti druga osoba bez da se agresor prepozna.

Chesler (2009) navodi indirektnu agresiju kao jedan od oblika ili pak načina agresije žena najčešće prema drugim ženama. Indirektna agresija žena odražava psihološke, socijalne i

ekonomske posljedice. Takva agresija, navodi Chesler, može biti verbalna i/ili neverbalna, a najčešće se iskazuje kroz trač ili pak izbjegavanje određene osobe, najčešće drugih žena. Takvo ponašanje ili isključivanje žena može dovesti do društvene „smrti,“ a u nekim kulturama pak i do stvarne smrti.

Chesler (2009) referirajući se na finskog psihologa K. Björkqvist, opisuje indirektnu agresiju kao vrstu neprijateljskog ponašanja kojim se nastoji naštetiti osobi bez da se osoba koja se ponaša agresivno identificira kao takvom upravo jer se, kako i sam Peterson za IqSquared 2018. navodi, agresija mora nekako manifestirati budući da u društvu nije prihvatljivo da djevojke otvoreno i fizički napadaju druge. Stoga, zahvaljujući bržem razvoju socijalne inteligencije, djevojčice u ranijoj dobi shvaćaju i adaptiraju svoje ponašanje kroz društvenu manipulaciju čime se omogućuje dominiranje i iskazivanje agresije.

Chesler (2009., n.p.) zaključuje su vrlo često mete agresije, okrutnosti i neprijateljskog ponašanja žena upravo druge žene. Često je takvo nepoželjno ponašanje usmjereno na druge žene zbog zavisti, straha ili natjecanja. Chesler (2009) navodi primjer skupine starijih žena koje imaju tendenciju biti nasilne prema djevojkama koje smatraju mlađima, ljepšima ili jednostavno drugačijima.

Ujedno takav primjer ponašanja iskazan je i u kultnome filmu „Malena“ čija se radnja odvija oko života mlade i lijepe udovice u ruralnom mjestu u Italiji, gdje zbog zavisti drugih žena koje njezino ponašanje smatraju neprihvatljivom, Malena postane podvrgnuta osuđivanju društva, povodom trača i u konačnici fizičkom nasilju.

9. ŽENA ZA ŽENU

Chesler (2009) zaključuje da žene donekle mogu funkcionirati u grupama, najčešće volontirajući u kulturnim i religioznim institucijama, bolnicama i pomažući bespomoćnima. U takvim uvjetima žene stječu osjećaj zadovoljstva, mogućnost da sudjeluju u radu i doprinose poboljšanju uvjeta drugih, stvaraju odnose s drugim ženama, a sve bez da se stvara osjećaj natjecanja i međusobnog suparništva.

Žene su se okupljale u skupine kroz povijest u borbi sufražetkinja, u borbi za prava glasa, edukaciju, plaće i bolje radne uvjete.

Kako žene imaju sposobnost da indirektnom agresijom oštete druge žene, direktnim djelovanjem za žene mogla bi se poboljšati loša životna situacija brojnih žena. Životni uvjeti žena na istoku i zapadu su uvelike veliki, a protesti i parade za posjedovanjem riječi „slut“ i protesta za prava žena da voze automobile u Saudijskoj Arabiji nose različite težine, no samo su pojedini uspješni.

Kao primjer feminističkog aktivizma, a ne indirektnog djelovanja putem društvenih mreža može se spomenuti Jaha Duhurek, žrtva sakaćenja genitalija, koja se uspjela izboriti za zabranu sakaćenja ženskih genitalija na području rodne joj Gambije. Duhurek je 2014. godine, kako prenosi The Guardian (2017), održala prvu konferenciju za mlade učeći ih o posljedicama FGM-a (Female Genital Mutilation) i objašnjavajući da FGM nije dio Kurana.

Imam Fatty kao jedan od najutjecajnijih osoba u zemlji, nadalje The Guardian prenosi, suprotstavljao se FGM-u smatrajući ga dijelom Islama. Nakon razgovora s njime došavši do zaključka da je FGM nije obavezan, nastavivši s kampanjom, 2015. godine predsjednik Gambije je službeno zabranio sakaćenje ženskih genitalija kazavši da ta praksa nije proizišla iz Islama. Tim činom spriječene su, izuzev sakaćenja, infekcije i bol za brojne žene u zemlji.

10. ZAKLJUČAK

Feminizam kao pokret koji se u svojim začetcima izborio za osnovna prava žena kroz povijest doživio je brojne promjene kako u području djelovanja tako i u mediju/kanal. Današnji feminizam karakterizira interseksionalnost čime se proširuje područje djelovanja sa žena na trans, LGBTQ zajednice te brojne manjine. Zahvaljujući širokoj dostupnosti interneta, feministice danas mogu doprijeti do sve većeg broja ljudi i izazvati željene reakcije.

Cijeli MeToo pokret je dosegno do muškaraca na vrhu, ali ujedno i do svake žene pod pretpostavkom da ima pristup internetu jer je taj pokret cirkulirao društvenim mrežama mjesecima. Zahvaljujući društvenim mrežama i feministicama, brojne žene su dobile slobodu glasa iako su se još sufražetkinje izborile za to pravo.

No, kako svi, muškarci i žene, posjeduju sposobnost za agresiju i toksično ponašanje, kriva bi bila pretpostavka da su isključivo muškarci krivi za položaj žena u društvu. Patrijarhat kao izvora muške inferiornosti nad ženama i religija kao načina opresije nad ženama nemaju jednak utjecaj nekoć i danas. Žene nisu primorane biti kućanice i rađati djecu, barem ne u zapadnim zemljama. Žene imaju pravo na edukaciju i izbor posla koji žele. No, to ne isključuje činjenicu da žene moraju biti jednako kvalificirane za posao kao i muškarci. Krivnja za lošije plaćene poslove na kojima se zapošljavaju žene često se prebacuje na rod i rodne stereotipe koje održava patrijarhat. No, žene u Švedskoj, uz nisku rodnu nejednakost, i dalje se odlučuju za takve „tipično ženske poslove“. Krivnja za položaj žena u društvu se prebacuje izvan kontrole žena.

Tu se pojavljuje osjećaj viktimizacije, koji najčešće nastaje jer žene uvjeravaju žene da se trebaju osjećati žrtvom. Razlike u plaćama, rad na tipično ženskim poslovima, nasilje i agresija, toksična muškost. Iako su neki problemi pobijeni istraživanjima i statistikama poput razlike u plaćama, brojne feministice su i dalje mišljenja da je rod tome glavni razlog. Nasilje, agresija i toksično ponašanje, pokazano je u razradi, može se pronaći kod oba spola.

Upravo zbog neprijateljskog odnosa žena među ženama i odbijanja vjerovanja statistikama i dokazima, dolazi do bespotrebnog djelovanja feminizma kao što je to Slut Walk. Feminizam na zapadu gubi svrhu upravo jer se okreće viktimiziranju sebe samih i krivljenju isključivo muškaraca za svoje položaje. Dok na istoku osobe poput Jahe Duhurek uspijevaju stvarati ključne napretke u pravima žena.

11.LITERATURA

1. Bar-Tal, D. et. al. (2009) A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International review of the Red Cross*. Volume 91 Number 874
2. Borovac, K. (2015) Identitet žene kroz prizmu (marksističkog) feminizma. Završni rad. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
3. Carr, J. L. (2013) The SlutWalk Movement: A Study in Transnational Feminist Activism. *Journal of Feminist Scholarship*, Volume 4, Issue 4. URL: <https://digitalcommons.uri.edu/jfs/vol4/iss4/3>
4. Cerjan-Letica, G. (1985) Feministički pokret – organizacija, oblici i sadržaj borbe. *Revija za sociologiju*, Vol. 15 No. 3-4. URL: <https://hrcak.srce.hr/155771>
5. Chesler, P. (2009) *Woman's Inhumanity to Woman*. Chicago Review Press
6. De Beauvoir, S. (2016) *Drugi spol*. Naklada Ljevak
7. Dražić, P. (2019). Feminizam i psihoterapija: radikalnost ideja naspram ograničenja metode. *Socijalna ekologija*, 28 (1), 49-60. URL: <https://doi.org/10.17234/SocEkol.28.1.3>
8. Ferguson, C., Turvey, B. E. (2009) *Victimology : A Brief History with an Introduction to Forensic Victimology. Forensic Victimology : Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*. Elsevier, Amsterdam ; London
9. Hashim, I. (1998) Reconciling Islam and feminism. *Gender, Religion and Spirituality*. Oxford: Oxfam GB
10. Jung, C. (2003) *Arhetipovi i kolektivno nesvjesno*. Beograd: ATOS
11. Kets de Vries, M. F. R. (2012) Are You a Victim of Victim Syndrome? INSEAD Working Paper No. 2012/70/EFE. URL: <https://ssrn.com/abstract=2116238>
12. Lerner, G. (1986) *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press
13. Maturana, H. (1987) *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*. Boston: Shambhala Publications
14. Moffett, L. (2014) Navigating Complex Identities of Victim-Perpetrators in Reparation Mechanisms. *Queen's University Belfast Law Research Paper No. 13*
15. Osterman, K. (2010) The Mini Direct Indirect Aggression Inventory (Mini-DIA). U: Osterman, K., ur., *Indirect and direct aggression*, Peter Lang. New York. str. 103-111

16. Pennington, K. (2003) Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim. 63 JURIST: STUD. CHURCH L. & MINISTRY 106 (2003).????
17. Peterson, J. (2018) 12 pravila za život: Protuotrov kaosu. Split: Verbum
18. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2010) Uzroci jaza u plaćama između muškaraca i žena na hrvatskom tržištu rada. URL: <https://www.prs.hr/index.php/izvjesca/izvjesce-2010>
19. (Publikacija) Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Vijeće Europe, 2014.
20. Schneider, H. J. (2000) Victimology at the Transition From the 20th to the 21st Century. Montreal: Shaker
21. Thompson, D. (2001) Radical Feminism Today. California: SAGE Publications Inc.
22. Van Dijk, J. J. M (2009) Free the victim: A critique of the western conception of victimhood. *International Review of Victimology*, 16(1), 1-33.
23. Van Dijk, J. J. M. (1999) Introducing Victimology. *Caring for crime victims: Selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology*, Amsterdam, August 25-29, 1997 (pp. 1-12). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
24. Volenik, H. (2018) Spol, rod i društvena nejednakost. Završni rad. Koprivnica: Sveučilište Sjever.
25. Walker, B. (1998) Christianity, development, and women's liberation. *Gender, Religion and Spirituality*. Oxford: Oxfam GB

INTERNETSKI IZVORI

1. Abdel-Magied, Y., Lambie, J. (2017) Sharia law debated by Yassmin Abdel-Magied and Jacqui Lambie on Q&A, ABC News. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Xn6WKOJDzuI&t=1s> [pristup: 25. 8. 2019.]
2. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-46207304> [pristup: 25. 8. 2019.]
3. CNBC (2018) 6 Ways To Convince Someone The Gender Pay Gap Is Real. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=psBpokjjqpA> [pristup: 25. 8. 2019.]

4. Channel 4 (2018) Jordan Peterson debate on the gender pay gap, campus protests and postmodernism. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aMcjxSThD54&t=236s> [pristup: 26. 8. 2019.]
5. Dean, J. (2011) Radical feminism: what it is and why we're afraid of it. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/feb/09/radical-feminism-assange-case> [pristup: 26. 8. 2019.]
6. Denson, T. F., et. al. (2018) Aggression in Women: Behavior, Brain and Hormones. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnbeh.2018.00081/full> [pristup: 25. 8. 2019.]
7. Europski institut za ravnopravnost. URL: <https://eige.europa.eu/hr/taxonomy/term/1263> [pristup: 22. 8. 2019.]
8. Europska komisija. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights_equalpayday_factsheets_2018_country_files_croatia_hr.pdf [pristup: 22. 8. 2019.]
9. Europska komisija. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/equal-pay/causes-unequal-pay-between-men-and-women_en [pristup: 20. 8. 2019.]
10. Gorney, C. (2016) The Changing Face of Saudi Women. URL: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/2016/02/saudi-arabia-women/> [pristup: 27. 8. 2019.]
11. Hrvatska enciklopedija: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67693> [pristup: 24. 8. 2019.]
  1. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51461> [pristup: 23. 8. 2019.]
  2. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47023> [pristup: 23. 8. 2019.]
  3. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57482> [pristup: 25. 8. 2019.]
  4. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53130> [pristup: 23. 8. 2019.]
  5. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27550> [pristup: 23. 8. 2019.]

6. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52381>
[pristup: 26. 8. 2019.]
  7. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55246> [pristup: 26. 8. 2019.]
  8. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67818> [pristup: 27. 8. 2019.]
12. I. D. (2018) Prosvjed u Zagrebu: "Sluškinje ustaju za ratifikaciju Istanbulske konvencije" URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/prosvjed-u-zagrebu-sluskinje-ustaju-za-ratifikaciju-istanbulske-konvencije---506307.html> [pristup: 11. 8. 2019.]
  13. Ilić, K. (2017) Povijest pokreta: Feminizam prvog vala. *Libela*. URL: <https://www.libela.org/sa-stavom/8838-povijest-pokreta-feminizam-prvog-vala/> [pristup: 3. 8. 2019.]
  14. Karabegović, M. (2013) Velikih pet dimenzija ličnosti – gdje ih prepoznamo u svakodnevnom životu. URL: <http://www.istrazime.com/psihologija-licnosti/velikih-pet-dimenzija-licnosti-gdje-ih-prepoznamo-u-svakodnevnom-zivotu/> [pristup: 15. 8. 2019.]
  15. L. B. (2018) FOTO: BAKLJE NA TRGU NA PROSVJEDU PROTIV NASILJA. URL: <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/kalelarga/clanak/id/553484/iako-razocarani-slabim-odazivom-prosvjednici-privukli-paznju-i-moj-sin-je-tesko-premlacen-a-napadac-je-vec-na-slobodi> [pristup: 12. 8. 2019.]
  16. Maryville University. URL: <https://online.maryville.edu/blog/understanding-the-me-too-movement-a-sexual-harassment-awareness-guide/> [pristup: 15. 8. 2019.]
  17. Mattson, S. (2018) The Church's Oppression of Women. URL: <https://www.redletterchristians.org/the-churchs-oppression-of-women/> [pristup: 25. 8. 2019.]
  18. McNearny, A. (2018) I Was There: The 1968 Miss America Pageant Protest. URL: <https://www.history.com/news/miss-america-protests-1968> [pristup: 5. 8. 2019.]
  19. MeTooMentum. URL: <http://metoomentum.com/trending.html> [pristup: 15. 8. 2019.]
  20. NY Times. URL: <https://www.nytimes.com/video/us/politics/100000006124263/kavanaugh-protests-washington-yale.html> [pristup: 22. 8. 2019.]

21. Peterson, J. B. (2016) My Message to Millennials: How to Change the World – Properly. [YouTube] URL: https://www.youtube.com/watch?v=XbOeO_frzvg [pristup: 15. 8. 2019.]
22. Peterson, J. B. (2017) Maps of Meaning 04: Marionettes and Individuals (Part 3). [YouTube] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rhgp1nQM9Y0> [pristup: 15. 8. 2019.]
23. Rebel Media (2015) Lauren Southern kicked out of Amber Rose SlutWalk! [YouTube] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2GsrqLt48og&t=36s> [pristup: 11. 8. 2019.]
24. Regan, H. (2018) Australian women walk out of work early, protesting gender pay gap. URL: <https://edition.cnn.com/2018/12/05/australia/australia-walkout-equal-pay-intl/index.html> [pristup: 15. 8. 2019.]
25. Struna – hrvatsko strukovno nazivlje. URL: <http://struna.ihjj.hr/naziv/intersekcionalnost/25464/> [pristup: 8. 8. 2019.]
26. Szalavitz, M. (2018) Why we're psychologically hardwired to blame the victim. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2018/feb/27/victim-blaming-science-behind-psychology-research> [pristup: 9. 8. 2019.]
27. The Guardian (2017) The girl who said no to FGM. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MAQldouaOLE&t=255s> [pristup: 25. 8. 2019.]
28. Weiss, R. (2016) 6 Harmful Effects Of Toxic Masculinity. URL: <https://www.bustle.com/articles/143644-6-harmful-effects-of-toxic-masculinity> [pristup: 25. 8. 2019.]
29. Žimbek, I. M. (2014) Vodič kroz pravce i valove u feminizmu za početnice/ke. *VoxFeminae*. URL: <https://voxfeminae.net/pravednost/vodic-kroz-pravce-i-valove-u-feminizmu-za-pocetnice-ke/> [pristup: 5. 8. 2019.]